УДК 332.3

О. А. Грицак,
аспірант, Державна екологічна академія післядипломної освіти та управління, м. Київ
ORCID ID: 0000-0002-7552-9297

DOI: 10.32702/2306-6814.2019.10.60

ЕКОНОМІЧНА ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗЕМЛЕКОРИСТУВАННЯ У ВІННИЦЬКІЙ ОБЛАСТІ

O. Gritsak,
Graduate student of the State Ecological Academy Postgraduate Education and Management

ECONOMIC EFFICIENCY OF LAND USE IN THE WINNITA REGION

У статті проаналізовано економічну ефективність використання земель Вінницької області. Розглянуто структуру земельного фонду області. Відмічено про високий рівень розораності та сільськогосподарської освоєності Вінницької області. Виявлено площі орних не використовуваних земель у регіоні.

Визначено ступінь сільськогосподарської освоєння земель, рівень розораності території і рівень розораності сільськогосподарських земель. Виявлено диспропорції в структурі земельного фонду, що охоплює екологічні розрахунки.

Встановлено, що в області працює майже 6 % від загальної кількості сільгосппідприємств України. Найбільш чисельною формою господарювання в області є фермерські господарства. Найбільше сільськогосподарської продукції виробляють різноманітні організаційно-правові форми сільськогосподарських підприємств.

Доведено, що ефективне господарювання в області пов'язане насамперед із набором вирощуваних сільгоспкультур та із структурою посівних площ. Вказано на не відповідність структури посівних площ у Вінницькій області оптимальній структурі розробленій науковцями. Відмічено значне зменшення площі кормових угідь.

Проаналізовано структуру вирощування сільськогосподарських культур різними організаційно-правовими формами господарювання. відмічено домінування у вирощуванні зернових культур сільськогосподарських підприємств а у вирощуванні овочевих культур господарств населення. Низькою є частка у вирощуванні всіх сільськогосподарських культур фермерських господарств.

Запропоновано ефективність землекористування у Вінницькій області розраховувати за двома основними групами показників. Перша група пов'язана із натуральними показниками господарювання, а друга — із вартісними. Натуральні показники ефективності землекористування найбільш придатні для виявлення тенденцій та перспектив подальшого розвитку сільськогосподарських підприємств. Найбільш поширеним натуральним показником слід вважати урожайність сільськогосподарських культур.

Визначено, що найбільш ефективно використовуються землі у Вінницькій області під посіви овочевих культур та цукрового буряка у сільськогосподарських та фермерських господарствах. Натомість у господарствах населення регіону найбільш ефективним є використання земель під зернові культури, цукровий буряк та картоплю. Загалом за показником урожайності сільськогосподарських культур у розрізі господарств найбільш ефективними виявилися сільськогосподарські підприємства.

Запропоновано до числа вартісних показників оцінки ефективності землекористування віднести виробництво валової сільськогосподарської продукції, валовий дохід та чистий дохід від сільськогосподарської діяльності.

Визначено, що найбільш рентабельним у сільськогосподарських підприємствах є вирощування соняшнику та цукрового буряку. Водночас найбільш рентабельним у фермерських господарствах є вирощування зернових і зерново-бобових та плодово-ягідних культур. Також у фермерських господарствах найбільш рентабельно виробляти молочну продукцію та курячі яйця, а у сільськогосподарських підприємствах, овець та кіз.

The article analyzes the economic efficiency of land use in Vinnitsa region. The structure of the land fund area. It was noted about the high level of plowing and agricultural development of Vinnitsa region. Identified areas of arable unused land in the region.

The degree of agricultural land development, the level of land plowed up and the level of agricultural land spreading are determined. The disproportions in the structure of the land fund of the region between ecologically stabilizing and destabilizing lands are revealed.

It has been established that almost 6% of the total number of agricultural enterprises in Ukraine work in the region. The most numerous form of management in the region is farms. More agricultural products produce various organizational and legal forms of agricultural enterprises.

It is proved that effective management in the region is primarily associated with a set of cultivated crops and with th structure of sown areas. The inconsistency of the structure of the sown areas in the Vinnitsa region is indicated by the optimal structure developed by scientists. There was a significant decrease in the area of forage lands.

The structure of growing crops by various organizational and legal forms of management is analyzed. Dominance was noted in the cultivation of grain crops of agricultural enterprises, and in the cultivation of vegetable crops of households. An insignificant share in the cultivation of all agricultural crops of farms is indicated.

It is proposed to use land use efficiency in the Vinnitsa region by two main groups of indicators. The first group is associated with natural indicators of management, and the second group with the cost. Natural indicators of land use efficiency are most suitable for identifying trends and prospects for the further development of agricultural enterprises. The most common indicator of natural should be considered crop yields.

It was determined that the most efficiently used land in the Vinnitsa region under crops of vegetable crops and sugar beet in agricultural and farm enterprises. But in the farms of the population of the region the most effective is the use of land for grain crops, sugar beets and potatoes. In total, agricultural enterprises turned out to be the most effective indicator of crop yields in the context of farms.

It is proposed to include the production of gross agricultural products, gross income and net income from agricultural activities among the cost indicators for assessing the effectiveness of land use.

It was determined that the most profitable in agricultural enterprises is the cultivation of sunflower and sugar beet. While the most profitable in farms is the cultivation of grain and grain-legumes and fruit crops. Also in farms it is most profitable to grow dairy products and chicken eggs, and in agricultural enterprises to grow sheep and goats.

Ключові слова: рентабельність виробництва, сільськогосподарське землекористування, натуральні показники землекористування, вартісні показники землекористування, структура земельного фонду.

Key words: profitability of production, agricultural land use, natural indicators of land use, cost indicators of land use, the structure of the land fund.

ВСТУП

Земля — природний ресурс та першооснова формування національно багатства держави. Ефективність використання землі як ресурсу є визначальною складовою розвитку сільського господарства та національної економіки. Вивчення економістами особливостей "землі" з різних точок зору дозволило встановити, що земля може виступати одночасно предметом праці, засобом праці і основним засобом виробництва. Однак, попри такий широкий спектр її застосування, їй властива одна дуже важлива особливість — просторова обмеженість.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Різні аспекти економічних проблем землекористування в рамках сталого (збалансованого) розвитку розглядаються в працях вчених: Будзяка В.М., Кушнірук В.С., Міхеєва О.С., Третяка А.М. та ін. Розробка тематик пов'язаних з екологічними питаннями землекористування в умовах збалансованого розвитку висвітлені в роботах: Будзяк О.С., Третяк В.М., Чудовської В.А. та ін. Однак питання економічно ефективного землекористування, на засадах збалансованого розвитку в умовах ринкових відносин, вимагає постійного моніторин-

Таблиця 1. Динаміка урожайності сільськогосподарських культур 2017 р., ц/га

	Зернові культури (пшениця)	Соняшник	Буряки цукрові	Овочеві культури	Картопля	Плодово-ягідні культури
	Сільськогосподарські підприємства					
2010	27,6	15,4	281,5	207,0	171,0	38,2
2017	45,6	21,3	484,1	435,3	238,4	64,9
+ у % до 2010 р.	65	38	72	110	39	70
	Фермерські господарства					
2010	21,9	13,4	250,8	159,2	159,5	49,7
2017	37,1	18,8	499,1	348,4	189,2	69,4
+ у % до 2010 р.	69	40	99	118	19	40
	Господарства населення					
2010	25,0	13,1	257,3	169,9	131,7	98,5
2017	34,6	15,2	335,5	191,0	166,8	116,4
+ у % до 2010 р.	38	16	30	12	27	18

Джерело: розроблено автором за даними [2, с. 102].

гу та поглибленої оцінки у розрізі сільськогосподарських підприємств, які є на даний час основними землекористувачами земель України.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Постійні зміни, які виникають у суспільно-політичному житті країни та в сільському господарстві зокрема, вимагають забезпечення виробничими ресурсами всіх сфер агропромислового комплексу та продовольчими ресурсами населення країни. Питання ефективного та збалансованого землекористування в умовах обмеженості землі як ресурсу за цих умов належить до числа складних і надзвичайно актуальних.

МЕТА СТАТТІ

Основною метою статті є визначення економічної ефективності землекористування за натуральними та вартісними показниками для різних організаційно-правових форм господарювання, а також розробка пропозицій і рекомендацій щодо напрямів розвитку землекористування на прикладі окремого регіону.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ

Економічною основою ефективності землекористування в сільському господарстві Вінницької області є наявність земельних угідь придатних для вирощування сільськогосподарських культур. Станом на 1 січня 2018 року у сферу землекористування регіону було залучено 2649,2 тис. га, що в межах держави становить 4,4 % від площі України (60354,9 тис. га). Із них більша частина земельного фонду регіону залучена та використовується в сільськогосподарських цілях (сільськогосподарські землі займають 2064,0 тис. га, що становить 77,9% від загальної площі території області). У складі сільськогосподарських земель під сільськогосподарські угіддя відведено 2014,2 тис. га (76,0% від загальної площі та 98% від площі сільськогосподарських земель), з яких 1725,5 тис. га розорюються. Розораність території регіону становить 65,1%, а рівень розораності сільськогосподарських угідь — 85,7% [1, с. 19—20]. Однак не всі орні землі зайняті під посіви. Так, станом на 2017 р. посівна площа становила 1638 тис. га, що склало 95% її орних земель [2, с. 91].

Станом на 2017 р. на сільськогосподарських землях Вінницької області здійснювали сільськогосподарську діяльність 2593 підприємства (5,7% від загальної кількості підприємств України), з них 1925 — це фермерські господарства [2, с. 172].

Загалом у користуванні різних форм сільських господарств перебуває 1754,2 тис. га сільськогосподарських угідь, з яких рілля — 1470,8 тис. га. Зокрема у користуванні фермерських господарств — 260,2 тис. га сільськогосподарських угідь, з яких 254, 7 тис. га — орні землі, що в середньому складає 135 га на одне господарство [2, с. 67]. Однак серед виробників сільськогосподарської продукції домінуючу роль відіграють саме сільськогосподарські підприємства. Ці господарства займаються виробництвом як сільськогосподарської рослинницької, так і тваринницької продукції.

Ефективне господарювання на землі сільськогосподарських підприємств Вінницької області в більшій мірі залежить від набору вирощуваних сільськогосподарських культур та їх співвідношення в структурі посівних площ. Відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України затвердженої на базі методичних рекомендацій розроблених науковцями щодо оптимального співвідношення сільськогосподарських культур у сівозмінах різних грунтово-кліматичних зон та природно-сільськогосподарських регіонів України, було встановлено, що для земельних угідь Вінницької області розташованої в зоні Лісостепу найбільш ефективною буде структура посівів у співвідношенні: зернові та зернобобові — 25—95%, технічні — 5—30% (із них ріпак — 3—5%, соняшник — 5—9%), продовольчі та овоче-баштанні — 3—5%, кормові — 10—75% [3].

Станом на 2017 р. для структури посівів сільськогосподарських підприємств Вінницької області характерним було таке співвідношення: зернові та зернобобові — 52%, технічні — 32%, продовольчі та овоче-баштанні — 8%, кормові — 8% [2, с. 91].

Отже, ведення землекористування сільськогосподарськими підприємствами Вінницької області з точки зору формування структури посівів можна вважати неефективним. Так, у структурі посівів площі під технічні культури з 2010 [4, с. 232] по 2017 рр. [2, с. 91] зросли з 25% до 32% при оптимальній — в межах від 5 до 30%, також за останні 7 років зросли площі під продовольчі

Таблиця 2. Рентабельність вирощування сільськогосподарських культур 2017 р.,%

	Культури зернове та зернобобові	Соняшник	Буряки цукрові	Овочеві культури	Картопля	Плодово-ягідні культури
	Сільськогосподарські підприємства					
Вінницька область	24,9	50,3	29,6	-13,4	-3,3	26,0
Україна	25,0	41,3	12,4	9,9	10,0	35,4
	Фермерські господарства					
Вінницька область	28,6	40,1	22,2	41,8	–2,8	15,6
Україна	27,9	41,2	20,0	19,5	28,9	36,1

Джерело: розроблено автором за даними [2, с. 178—180].

Таблиця 3. Рентабельність виробництва сільськогосподарської продукції, 2017 р., %

	Молоко	На м'ясо				Яйця
		велика рогата худоба	свині	вівці та кози	птиця	
	Сільськогосподарські підприємства					
Вінницька область	27,0	3,5	-5,9	-15,8	21,2	-6,3
Україна	26,9	3,4	3,5	-39,6	7,0	-9,0
	Фермерські господарства					
Вінницька область	40,5	-5,1	-10,3	-10,9	–	164,8
Україна	25,9	-2,1	-6,7	-15,1	3,5	14,1

Джерело: розроблено автором за даними [2, с. 179—181].

та овоче-баштанні культури з 7,7% до 8,1% при оптимальній — 3—5% та зменшились площі під кормові культури з 11% до 8% при оптимальній — 10—75%.

Частка виробництва сільськогосподарських культур у розрізі категорій господарств є дуже різноманітною. Так, домінуючі позиції у виробництві зернових і зернобобових (82,4%) та технічних (понад 90%, зокрема: цукровий буряк — 93%, соняшник — 94,8%) культур займають сільськогосподарські підприємства, а з виробництва продовольчих та овоче-баштанних культур (понад 90%, зокрема: картопля — 99,9%, овочеві культури — 97,6%, плодові та ягідні культури — 57,5%) — господарства населення. Фермерські господарства займають лише середню нішу у виробництві і то, тільки по зернових, зернобобових (14,9%) та технічних (соняшник — 20,6%) культурах [2, с. 99—101].

Разом з тим, ефективність — це результат діяльності підприємств сільського господарства, основною особливістю яких є характер досягнення результатів [5, с. 256—263]. Тому для характеристики наявної ефективності землекористування підприємств скористаємось набором натуральних та вартісних показників.

Натуральні показники ефективності землекористування доцільно використовувати тоді, коли потрібно виявити динаміку збільшення чи зменшення обсягу виробленої продукції та мати уявлення про кількість врожаю з одного гектара [6]. Тут таки найбільш поширеним, є натуральний показник — урожайність сільськогосподарських культур (табл. 1).

За даними таблиці 1 урожайність сільськогосподарських культур Вінницької області за останні 7 років суттєво зросла. Рівень використання сільськогосподарських земель у всіх, без виключення, формах господарювання характеризується позитивною динамікою. Так, найбільш ефективним було використання земель під посіви овочевих культур та цукрового буряка (технічні культури) у фермерських господарствах та сільськогосподарських підприємствах, дещо менш ефективним під плодово-ягідні та зернові культури. А от у господарствах населення, більш ефективним виявилося використання землі під зернові, цукровий буряк та картоплю.

Що ж до характеристики рівня ефективності використання землі у розрізі форм господарювання, то найбільш ефективними з точки зору урожайності були сільськогосподарські підприємства, а найменш — господарства населення. Тим не менше, це не помішало Вінниччині у 2017 р. у загальному виробництві сільськогосподарських культур посісти перші місця по виробництву зернових, цукрового буряка, картоплі та плодово-ягідних культур [2, с. 125—126].

Однак не менш важливою є оцінка економічної ефективності використання землі у господарствах за прибутковістю земельних угідь. Одними з таких вартісних показників є виробництво валової сільськогосподарської продукції в розрахунку на 100 га сільськогосподарських угідь, валовий дохід та чистий дохід (збиток) від сільськогосподарської діяльності підприємства чи господарства. Всі вони характеризують ефективність використання земельних угідь [5, с. 260—261].

Однак існує ще один вартісний показник — рентабельність, який за критерієм прибутковості, більш повно характеризує економічну ефективність використання землі та дає змогу оцінити рівень використання землі підприємствами сільського господарства, які виробляють різні види сільськогосподарської продукції, тобто мають різну галузеву структуру. Рентабельність показує ефективність виробництва підприємств чи господарств у сільському господарстві та відображає рівень окупності поточних затрат, а також функціонування основних виробничих та оборотних засобів [6] (табл. 2).

Якщо рівень ефективності використання земель під посіви овочевих культур у сільськогосподарських підприємствах був чи не найвищий серед інших господарств, то по економічній ефективності використання земель він виявився найнижчим. Адже економічна ефективність — це відношення результату діяльності сільськогосподарських підприємств до видатків пов'язаних з цією діяльністю, а це означає, що видатки на вирощування овочевих культур для сільськогосподарських підприємств виявились занадто затратними та попри зростання урожайності перевищили їх дохідну частину.

Щодо тваринництва, то рентабельність виробництва сільськогосподарської продукції у різних формах господарювання також виявилася досить строкатою (табл. 3).

Високий рівень рентабельності характерним є лише при виробництві молочної продукції та яєць у фермерських господарствах Вінницької області, а найнижчий — при виробництві м'яса овець і кіз у сільськогосподарських підприємствах.

Аналіз результатів таблиць 2 і 3 показує, що на сьогодні вирощування рослинницької продукції у підприємствах Вінницької області є більш дохідним, а вирощування тваринницької продукції є більш затратним та нерентабельним.

ВИСНОВКИ

Таким чином, оцінюючи економічну ефективність землекористування Вінницької області слід відмітити, що, по-перше, сформована на сьогоднішній день структура посівів в господарствах регіону є неефективною і має тенденцію до погіршення. Відмічено зростання посівних площ під технічні, продовольчі та овоче-баштанні культури і, навпаки, зменшення площ під кормові культури у порівнянні з оптимальною науково-обгрунтованою структурою посівних площ притаманною даному регіону. По-друге, спостерігається позитивна динаміка щодо рівня ефективності використання сільськогосподарських земель у всіх, без виключення, формах господарювання за урожайністю культур. По-третє, рівень ефективності використання сільськогосподарських земель не корелюється з економічною ефективністю землекористування. Так, при зростанні урожайності овочевих культур в сільськогосподарських підприємствах регіону за останні 7 років майже на 110% було відмічено від'ємну рентабельність їх виробництва і, навпаки, при зростанні урожайності соняшника лише на 38% (найменше, серед інших культур), рентабельність його виробництва виявилась чи не найбільшою — 50,3%. По-четверте, при вирощуванні сільськогосподарських культур економічна ефективність землекористування є вищою, ніж при виробництві продукції тваринництва у господарствах Вінницької області.

Отже, дотримання оптимальних науково обгрунтованих сівозмін та структури посівів позитивно вплине на підвищення ефективності землекористування, а впровадження галузевої спеціалізації сприятиме збільшенню прибутковості 1 га сільськогосподарських угідь та рентабельності виробництва підприємств сільського господарства Вінниччини, що в цілому позитивно сприятиме впровадженню принципів збалансованого землекористування.

Література:

1. Екологічний паспорт Вінницької області за 2017 рік / Департамент агропромислового розвитку, екології та природних ресурсів облдержадміністрації. — Вінниця: ВОДА, 2018. — С. 97.

2. Статистичний збірник Сільське господарство України 2017 / Державна служба статистики; відповідальний за випуск О.М. Прокопенко. — Київ, 2018. — 245 с.

3. Постанова Кабінету Міністрів України "Про затвердження нормативів оптимального співвідношення культур у сівозмінах в різних природно-сільськогосподарських регіонах" від 11 лютого 2010 р., № 164 Із змінами, внесеними згідно з Постановою КМ № 536 (536-2010-п) від 30.06.2010 // https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2010-%D0%BF

4. Статистичний збірник Сільське господарство України 2010 / Державна служба статистики; за редакцією Ю. М. Остапчука. — Київ, 2011. — с. 223.

5. Будзяк О.С. Організаційно-економічний механізм екологобезпечного використання земель України: дис. ... д-ра екон. наук: 08.00.06 / О.С. Будзяк. — Київ, 2013. — 464 с.

6. Кушнірук В.С. Оцінка рівня ефективності землекористування в аграрних підприємствах Вознесенського району / В.С. Кушнірук, О.С. Міхєєва // Глобальні та національні проблеми економіки. Вип. 20. — 2017. — С. 400—404. Миколаївський національний університет імені В.О. Сухомлинського. — http://global-national.in.ua/archive/20-2017/80.pdf

References:

1. Department of agro-industrial development, ecology and natural resources of the regional state administration (2018), Ekolohichnyj pasport Vinnyts'koi oblasti za 2017 rik [Ecological passport of Vinnytsia region for 2017], WATER, Vinnitsa, Ukraine.

2. State Statistics Service of Ukraine (2018), Statystychnyj zbirnyk Sil's'ke hospodarstvo Ukrainy 2017 [Statistical collection Agriculture of Ukraine 2017], State Statistics Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

3. Cabinet of Ministers of Ukraine (2010), Resolution "On Approval of the Norms of Optimal Ratio of Cultures in Crop rotations in Various Natural-Agricultural Regions", available at: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2010-%D0%BF (Accessed 20 April 2019).

4. State Statistics Service of Ukraine (2011), Statystychnyj zbirnyk Sil's'ke hospodarstvo Ukrainy 2010 [Statistical collection Agriculture of Ukraine 2010], State Statistics Service of Ukraine, Kyiv, Ukraine.

5. Budzyak, O.S. (2013), "Organizational and economic mechanism of ecologically safe use of lands of Ukraine", Abstract of Ph.D. dissertation, Economy, Council for the Study of the Productive Forces of the National Academy of Sciences, Kyiv, Ukraine.

6. Kushniruk, V.S. and Mikheeva, O.S. (2010), "Estimation of the level of land use efficiency in agrarian enterprises of Voznesensky district", Global and national problems of the economy, vol. 20, pp. 400—404, available at: http://global-national.in.ua/archive/20-2017/80.pdf (Accessed 20 April 2019).

Стаття надійшла до редакції 07.05.2019 р.